

Bilimsel Bilgiye Açık Erişim ve Kurumsal Açık Erişim Arşivleri

Open Access to Scholarly Information and Institutional Open Access Archives

Coşkun POLAT

Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Kütüphanecilik Bölümü
polatc@atauni.edu.tr

Özet

Bilimsel iletişim, bilimsel yayınların meydana getirilmesinden başkalarına yayılmasına kadar olan bir süreçtir. Başlıca iletişim kanalı bilimsel dergiler olan bu süreçte, özellikle son yirmi yılda dergi fiyatlarının aşırı artışı ile ortaya çıkan bir erişim sorunu yaşanmaktadır. Birçok kütüphane bütçelerinden daha fazla pay ayırmalarına karşın mevcut dergi aboneliklerinde kesintilere gitmektedir. Gelişen teknolojinin bu sorunun aşılmasında bir fırsat olarak görülmesiyle birlikte, bilimsel yayıncılıkta alternatif modeller ortaya çıkmıştır. Bilimsel yayınlara ücretsiz ve engelsiz erişim fikrine dayalı olan açık erişim kavramı, geleneksel yayıncılığın alternatif bir modeli olarak hızla gelişmektedir.

Bu makalede, açık erişim kavramının ortaya çıkış nedenleri ve gelişimi incelenerek, kurumsal açık erişim arşivleri tanıtılmaya çalışılacaktır.

Abstract

Scholarly communication is a process that starts with the establishment of scientific publications and aims to spread them to the end users. In this process, the scientific periodicals are the main communication channels. During the last 20 years, the ever increasing cost of periodicals causes subscription problems for libraries. Although, the majority of the libraries spend higher and higher amounts from their budgets each year, they cannot withstand against the increasing journal costs and hence they reduce the number of journals subscribed. The technological developments seem to be a solution for the subscription cuts and lead novel methods for scientific publishing. Open access, which provides free access to the scientific publications, is one of the leading models against the traditional publishing industry.

In this article, the reasons behind the open access notion and its' development stages will be explained in a historical perspective thoroughly and then the institutional open access archives will be introduced to reader.

1. Giriş

Bilimsel yöntem ve akıl yürütme yoluyla varlıklar hakkında elde edilen bilgi olarak tanımlanan bilimsel bilgi, nesnel, evrensel, akla ve mantığa dayalı ve eleştiriye açık olma gibi özelliklere sahiptir¹. Bilimsel bilgiye atfedilen bu özelliklerin altında yatan gerçek, konunun uzmanları tarafından incelenip doğruluğunun ve geçerliğinin onaylanmış olmasıdır. Bilimsel bilginin incelenmesi ve onaylanması ise bilimsel iletişim süreci ile ilgilidir.

Bilimsel iletişim, araştırma ve diğer bilimsel çalışmaların oluşturulması, nitelik açısından değerlendirilmesi, bilimsel topluluğa dağıtımı ve gelecekteki kullanım için korunması süreçlerini içeren bir sistemdir (ACRL, 2003). Bilimsel iletişim, geleneksel olarak kitap ve hakemli dergiler gibi resmi iletişim kanalları ile gerçekleştirilirken, teknolojik gelişmelere koşut olarak günümüzde elektronik listeler gibi resmi olmayan kanallarla da yapılmaktadır.

İlk bilimsel derginin yayınlandığı 1665'ten günümüze kadar dergiler bilimsel iletişim için en önemli araçlar olmuşlardır. Süreli yayın rehberi yayınlayan Ulrich'e göre, günümüzde dünya genelinde yaklaşık 189.000 dergi yayınlanırken bunun yaklaşık 50.000'i akademik ve bilimsel nitelikli dergilerdir.² Kingsley (2006)'ye göre halen 24.000 hakemli dergi bulunmakta ve her yıl bu dergilerde ortalama 2,5 milyon makale yayınlanmaktadır.

Belirtilen rakamlar şüphesiz yalnızca basılı olarak yayınlanan dergileri kapsamamaktadır. Özellikle İnternet'in yaygın olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte, elektronik ortamda erişilen ve elde edilebilen bilgi miktarında da büyük bir artış görülmüştür. Belgeleri, elektronik ortamlar ve/ya da ağlar aracılığıyla erişilebilir hale getirmek olarak tanımlanan (Tonta, 2000:90) elektronik yayıncılık, bir yandan mevcut dergilerin elektronik kopyaları ile birlikte üretilmesi bağlamında "paralel yayıncılık" olarak değerlendirilirken, diğer yandan bilgi kaynaklarının tamamen elektronik olarak üretilmesi ve dağıtılması seçeneği ile, alternatif bir yayıncılık modeli olmuştur.

Elektronik yayıncılığa geçiş için gösterilen önemli gerekçelerinden biri basılı yayınların, özellikle de belli başlı yayıncıların tekelinde bulunan bilimsel dergilerin giderek artan fiyatlarıdır (Tonta, 2000:90). Özellikle son 20 yılda dergi fiyatları o kadar artmıştır ki, çoğu zaman yeterli olmayan kütüphane bütçeleri bu yayınların alımında daha da zorlanmıştır (Kling ve Callahan, 2002:127). Örneğin, ABD'deki Araştırma Kütüphaneleri Derneği'nin 2003-2004 yıllarını kapsayan bir araştırmasına göre, bilimsel dergilerin fiyatları 1986-2004 yılları arasında %188 oranında artarken, araştırmanın gerçekleştirildiği 113 büyük üniversite kütüphanesinin süreli yayın aboneliklerine yaptıkları harcamalar %273 oranında artmıştır³. Yine bu kütüphaneler, 1987 yılına oranla 1997'de süreli yayın alımı için %142 daha fazla bütçe ayırmalarına karşın on yıl öncesine oranla %6,2 daha az süreli yayına abone olabilmişlerdir. (ARL Statistics, 2005:11-15).

Bir çok kütüphanenin bütçelerinden daha fazla pay ayırmalarına karşın bilimsel dergi aboneliklerinde kesinti yapmak zorunda kalması

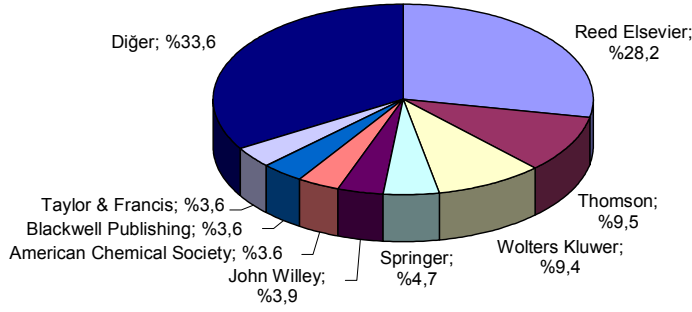
karşısında yayıncılar, kaybettikleri gelirleri dergi fiyatlarını yeniden artırma ile karşılama yoluna gitmişlerdir. (Tonta, 2005b). Oysa, Shapiro ve Varian (1999:84-85)'a göre elektronik yayıncılık teknolojisi bilginin hem üretim hem de dağıtım maliyetlerini düşürmektedir. Elektronik ortamda belgeler ve bu bilgilerin mükemmel röprodüksiyonları çok kolay üretilebilmekte ve İnternet aracılığıyla hemen hemen sifıra yakın maliyetle dağıtılabilmektedir (Tonta 2000:91). Bilimsel dergi fiyatlarında yaşanan aşırı artışın altında yatan gerçek neden ise, bu sektörde rekabetin az olması ve fiyatların üretim maliyetlerinden çok satıcının önceliğine (ve kapasitesine) bağlı olmasıdır. Bu durum dergi aboneliklerinin, elektronik yayıncılığın getirdiği düşük maliyetlere rağmen geçmişte basılı yayınların fiyatlarından daha pahalı olmasına yol açmıştır. (Björk, 2004; Frazier, 2001).

Özellikle fen, teknoloji ve sağlık bilimleri alanında yayınlana dergi fiyatlarındaki bu keyfi ve hızlı artış literatürde “dergi krizi” olarak adlandırılmıştır (Thorin, 2003:2). Evrensel ve eleştirel özellikteki bilimsel bilginin paylaşımına yönelik bu sorun; Dilek-Kayaoğlu (2004:61)'nin ifadesiyle, araştırma sonuçlarının geniş çevrelere ve hızla yayımının gerçekleşmesinde yaşanan yapısal sorunun bir ifadesidir ve kısaca bilimsel iletişim sürecindeki bir tıkanmaya işaret etmektedir.

1970'lere kadar sorunsuz olarak işleyen basılı dergilere dayalı bilimsel iletişim süreci, daha sonra bilimsel dergilerin ticari yayıncılar tarafından piyasa ekonomisi dinamikleri içerisinde bir mala dönüştürülmesi sonucundaki aşırı fiyat artışlarıyla sektöre uğramıştır. Üretim ve dağıtım maliyetlerinde önemli avantajlar sağlayan elektronik yayıncılık ortamında da bu artışlar katlanarak devam etmiştir. Çünkü bilimsel dergi yayıncılığını elinde bulunduran büyük ticari yayıncılar, elektronik ortamı mevcut kar paylarını artırıcı ve tekel oluşturma fırsatı olarak görmüşlerdir (Competition Commission, 2001; Office of Fair Trading, 2002). 2003 yılında yapılan bir araştırmada, bilimsel, teknik ve tıbbi (STM) alanda ticari yayıncıların sahip oldukları pazar paylarına ilişkin Şekil 1'de gösterilen oranlar, bu sorunu açıkça ortaya koymaktadır (House of Commons..., 2004). Bugün kütüphanelerin bütçelerinin önemli bir bölümünü ayırmak zorunda kaldıkları, basılı dergilerin kısmen ya da tamamen elektronik ortamda bir paket haline getirilerek pazarlanması ve tek bir fiyat üzerinden satılması, yayıncıların elektronik ortam aracılığı ile kar paylarını geliştirmede kullandıkları en önemli stratejidir (Dilek Kayaoğlu 2006:31).

Fraizer (2001)'in “Karlı İş” (Big Deal) olarak ifade ettiği bu strateji, kütüphane aracılığıyla erişilen dergi sayısındaki artış ve sağlamada yaşanan kolaylık nedeniyle başlangıçta kütüphaneler tarafından da benimsenmiştir.

Şekil 1: STM Yayıncılarının Global Pazar Payları

Aynı yayıncı tarafından yayınlanan pek çok dergiye paket halinde erişim anlamındaki bu yaklaşımda, bir taraftan kullanılmayacak olan dergilere boş yere para ödenirken, diğer yandan yayıncıların dergi kullanımını denetim altında tutarak etki değeri (impact factor) etrafındaki kısır döngünün tekrarlanmasına yol açmıştır. Bütün dünyada hayli yaygın biçimde gerçekleşen bu “Karlı İş”te, basılı sistemin temelinde yatan ve dergi krizine yol açan koşullar, elektronik ortamda da aynen devam ettirilerek fiyat konusunda yayıncılara olan bağımlılığı sürekli artırmaktadır (Dilek Kayaoğlu 2006:32).

Ticari bilimsel dergi yayıncılarının bu keyfiliği, ilgili çevrelerde rahatsızlığa neden olurken, bilimsel iletişim sisteminin yeniden gözden geçirilmesine yönelik tartışmaları doğurmuştur. Bilimsel bilginin hem üreticisi ve denetleyicisi hem de tüketicisi konumunda olan bilim adamları, bilimsel bilginin taşıdığı evrensellik özelliğine aksi bu durumun, teknolojinin sunduğu olanaklarla aşılabileceği yönünde düşüncelerini dile getirmeye başlamıştır. Böylece, bilimsel bilgiye serbestçe ve ücretsiz olarak erişimi sağlayacak yaklaşımlar uygulamaya geçirilmiştir. “Açık Erişim” olarak literatüre geçen bu uygulamalar, başlangıçta bireysel örnekler biçimindeyken, sonradan geleneksel bilimsel iletişim sürecinin çerçeve koşullarının tümünün sağlanarak gerçekleştirildiği alternatif bir yayıncılık modeline dönüşmüştür.

2. Açık Erişim⁴: Tanımı ve Gelişimi

En kısa biçimde “serbest erişim ve sınırsız kullanım” olarak tanımlanan (PLOS, 2005) açık erişim kavramının köklerini, teknolojik gelişmelerin getirdiği bir olanak bağlamında düşünüldüğünde, Ted

Nilson'ın 1963 yılında "çoklu ortam" kavramını ortaya atmasına kadar indirmek mümkündür (Suber, 2006). Çünkü çoklu ortam teknolojisi metin, ses, grafik, animasyon ve video görüntülerinin birlikte kullanılarak bilgi taşınmasını sağlayan bir ortamdır. Her tür belgenin tüm içerikleriyle ve orijinal üretim biçimleriyle elektronik ortama taşınması, basılı ortamla iletilen tüm yayınların elektronik ortamda da üretilebilmesi ve dağıtılabilmesi anlamı taşımaktadır. İşte bu teknoloji daha sonraki yıllarda elektronik yayıncılıkta yeni bir dönemin açılmasına da öncülük etmiştir. Ancak bu ortamda oluşturulan yayınların üretilmesi ve kullanılması belirli bir teknoloji altyapısı gerektirdiğinden, ilk zamanlarda basılı yayıncılıkla birlikte "paralel" yayıncılık (bir yayının hem basılı hem de elektronik olarak yayımlanması) olarak yürütülmüştür (Tonta, 2000:91).

Bilimsel bilgiye serbest erişim anlamında daha sonraki yıllarda bireysel ve kurumsal anlamda çeşitli girişimler olmuştur. 1989'da Amerikan Psikoloji Derneği'nin sponsorluğunda Stevan Harnad tarafından "Psychology" adlı ilk çevrimiçi ücretsiz hakemli derginin çıkarılması, yine aynı yıl Charles W. Bailey, Jr tarafından The Public-Access Computer Systems Review'in yayınlanmaya başlaması, 1990'da Communication Institute for Online Scholarship tarafından The Electronic Journal of Communication adlı ücretsiz çevrimiçi derginin yayınlanması, 1993'te Toronto Üniversitesi Kütüphaneleri ve Brazilya Çevre Bilimi Danışma Merkezi tarafından Bioline International adıyla bir açık arşiv kurulması, 1994'te Wayne Marr ve Michael Jensen tarafından The Social Science Research Network (SSRN)'ün oluşturulması, 1996'da Virginia Polytechnic Institute and State University tarafından Networked Digital Library of Theses and Dissertations (NDLTD)'in başlatılması, 1998'de Amerikan Araştırma Kütüphaneleri Derneği tarafından Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition (SPARC)'un oluşturulması ve 2001'de Australian National University'nin Avustralya'daki ilk açık erişim kurumsal arşivi olan E-Print Repository'yi oluşturması bu girişimlere örnek olarak gösterilebilir.⁵ Bu girişimler bilimsel yayıncılığın önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik tepkisel oluşumlar olarak değerlendirilse de, açık erişim kavramının tüm yönleriyle ortaya konması 2000'li yıllarda olmuştur.

Bireylerin ve kuruluşların bilimsel bilgiyi üretme ve serbestçe erişimine yönelik kendi başlarına girişimlerinin ötesinde, açık erişim kavramının tüm yönleri ile ele alınması ve kurallarının sistematik olarak ortaya konmasına yönelik belirtilebilecek üç önemli girişim vardır. Bunlardan ilki 2002 yılındaki Budapeşte Açık Erişim Girişimi (Budapest Open Access Initiative, 2002)'dir. Soros tarafından desteklenen Açık Toplum Enstitüsü 2001 yılı Aralık ayında Budapeşte'de bir toplantı

düzenlemiştir. Burada açık erişim kavramı herkes tarafından açıkça ortaya konmamasına karşın, o güne değin yapılan girişimlerin desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu karar daha sonra 2002 yılı Şubat'ındaki Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Budapeşte'deki toplantıda açık erişim hareketinin gerekçesi ve yararları şöyle açıklanmıştır:

“Eski gelenek ve yeni teknoloji görülmedik bir kamu çıkarı sunmuştur. Eski gelenek bilim adamlarının bilim ve araştırma adına gönüllü olarak bilimsel dergilerde çalışmalarını yayınlaması, yeni teknoloji İnternet'tir. Kamu yararı ise, hakemli dergi literatürünün dünya geneline yayılması ve bu literatüre tüm bilim adamlarının, öğretmenlerin, öğrencilerin ve ilgili diğer kişilerin ücretsiz ve sınırsız erişebilmesidir. Bu literatüre erişimin önündeki engellerin kalkmasıyla araştırmalar hızlanacak, eğitim zenginleşecek, zengin ve fakir arasındaki bilgi edinme farkı ortadan kalkacak, böyle oldukça da bu literatürün yararlılık düzeyi artacak ve insanlığın ortak bir entelektüel dil ve bilgi sorgulama ortamında buluşması sağlanacaktır. “Açık erişim” olarak adalandırabileceğimiz bu ücretsiz ve sınırsız erişim olanağı, şimdiye dek literatürde sınırlı oranda gerçekleşmiştir. Buna rağmen, bu literatürün kullanımı beklenenin ötesinde olmuş, yazarlara ve çalışmalarına yeni bir fark edilebilirlik ve etki (factor) kazandırmıştır. Bu kazançların korunması ve artırılması adına, tüm kuruluşları ve bireyleri bilimsel literatüre erişimin önündeki engellerin (özellikle de ücret) kalkması için açık erişimi desteklemeye çağırıyoruz” (Budapest Open Access Initiative, 2002).

Toplantı sonunda ilan edilen Budapeşte Açık Erişim Girişimi Bildirgesi'nde, “açık erişim”in tanımı ise şöyle yapılmıştır:

“Bilimsel literatüre (Girişim metninin hemen başında belirtildiği gibi öncelikle hakemli dergi makaleleri) ‘açık erişim’le kastedilen, herhangi bir yasal, mali ya da İnternet'in kendinden kaynaklanan sınırlama dışında herhangi bir sınırlama olmaksızın erişilebilmesidir. Bu makalelerin tam metninin herhangi bir kullanıcı tarafından okunması, indirilmesi, kopyalanması, dağıtılması, basılması, taranması ya da tam metinlerine link verilmesi, dizinlenmesi, veri olarak yazılımlara taşınması ya da başka bir yasal amaç doğrultusunda, herhangi bir izin gerektirmeksizin İnternet üzerinden özgürce elde edilebilmesi ve kullanılmasıdır. Çoğaltma ve dağıtım konusundaki tek sınırlama ve telif hakkı için tek rol yazarlara, çalışmalarının bütünü üzerinde denetim ve uygun olarak kabul görme ve atıf yapılma hakkını vermelidir (Budapest Open Access Initiative, 2002)”.

Tanımda açık erişimle kastedilenin yalnızca bilimsel dergi makalelerine ücretsiz erişimle sınırlandırılmadığı, aynı zamanda çalışmanın yazarına uygun atıf yapılması kaydıyla değişik amaçlarla

kullanılmasına ve yayılmasına izin verildiği açıktır. Çünkü bilimsel çalışmaları yapan kişiler için tek amaç, çalışmanın kullanılması ve bu çalışmaya atıf yapılması yoluyla uyandıracağı yankıdır. Bu anlamda açık erişim yazarlar için atıf oranlarının yükselmesi için de önemli bir fırsattır. Tanımda eksik olan kısım ise, bilimsel çalışmaların açık erişim arşivlerinde depolanması ve uzun süreli korunması konularıdır. (Suber, 2003). Bu eksikliğe yönelik öneriler ise 2003 yılında Bethesda'da yapılan bir toplantıda ele alınmıştır.

11 Nisan 2003 tarihinde ABD'de bilim derneklerinin, bilim adamlarının, kütüphanecilerin ve yayıncıların temsilcilerinin katıldığı bir günlük bu toplantıda açık erişimin tanımı, ilkeleri ve uygulamalarına yönelik bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar sonradan Haziran 2003'te Açık Erişim Yayıncılığı Üzerine Bethesda Bildirimi adı ile yayınlanmıştır (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003). Bu bildiriye herhangi bir yayının açık erişim yayını sayılabilmesi için iki koşulu yerine getirmesi öngörülmektedir:

1.Yazar(lar) ya da telif hakkı sahibi(sahipleri) tüm kullanıcılara yayınlarına dünya çapında ücretsiz ve sürekli erişim garantisi ile bu yayınları kopyalama, kullanma, dağıtma, taşıma ve kamuya gösterme izni verir. Ayrıca yazara gerekli atıfı vermek koşuluyla herhangi bir dijital ortamda eserin kopyalarını oluşturma ve dağıtma izni yanında, kişisel kullanım için bu yayınların sınırlı sayıda basılı kopyalarını çoğaltma hakkını da verir.

2.Standartlara uygun bir elektronik ortamda, yukarıda işaret edildiği gibi kopyası sunulan bir çalışmanın tamamı ve materyalin tüm ekleri akademik bir kuruluş, bilimsel bir dernek, bir hükümet kuruluşu ya da bu yönde çaba sarf eden bir başka kuruluş tarafından desteklenen, açık erişimi, sınırsız dağıtımı, ortaklaşa işlerliği ve uzun vadeli arşivlemeyi gerçekleştirmeye çalışan en azından bir çevrimiçi arşivde (ör. Biyomedikal bilimlerde PubMed Central bir derleme arşividir) depolanır (Bethesda Statement on Open Access Publishing, 2003).

Açık erişime yönelik Bethesda'da yapılan tanımda, Budapeşte'dekine ek olarak bu yayınlara "kişisel kullanım için sınırlı sayıda çoğaltma hakkı" getirilirken, açık erişime sunulan yayınların kurumsal arşivlerde depolanması yoluyla uzun vadeli korunma garantisi önerilmektedir.

Bu yönde bir diğer toplantı da 2003 yılının Ekim ayında Max Planck Kurumu tarafından Berlin'de düzenlenmiştir. Toplantı sonunda, "Fen ve İnsan Bilimlerinde Bilgiye Açık Erişim Üzerine Berlin Bildirgesi" adıyla yayımlanan bildiriye, bilgi yayımında yeni olanakların klasik formun ötesinde İnternet'in desteği ile açık erişime sunulmasının teşvik edilmesi

gerektiği vurgulanmıştır. Bildirge’de, bilimsel topluluk tarafından onaylanmış kapsamlı bir insan bilgisi kaynağı ve kültürel bir miras olarak nitelendirilen açık erişim, ifadeleri güçlendirici bazı sözcükler dışında Bethesda Bildirimi’ndeki gibi tanımlanmıştır. Açık erişimin geliştirilmesi konusunda yapılması gerekenler ise şöyle sıralanmıştır:

- Araştırmacıların/mali destek alanların çalışmalarını açık erişim ilkeleri çerçevesinde yayınlamaları yönünde teşvik edilmesi,
- Kültürel mirası koruma yönünde faaliyet gösteren kuruluşların kaynaklarını İnternet üzerinden elde edilebilir olmasını sağlama yoluyla açık erişimi destekleme yönünde teşvik edilmesi,
- Açık erişimi destekleyenlerin ve çevrimiçi dergilerin değerlendirilmesinde kalite güvencesi ve iyi bir bilimsel uygulama standardının korunması için araçlar ve yöntemler geliştirilmesi,
- Açık erişim yayınının bilim adamlarının çalıştıkları kuruluşlarda görevde kalma ve yükselme değerlendirmelerinde dikkate alınması,
- Açık erişim altyapısına gerçek desteğin yazılım araçları geliştirme, içerik sağlama, üstveri oluşturma ya da bireysel makaleler yayınlama yoluyla verilebileceğinin savunulması (Berlin Declaration..., 2003:2).

Literatürde “BBB” (Budapest, Bethesda, Berlin) olarak adlandırılan bu bildirgeler, açık erişim ilkelerini genel hatlarıyla ortaya koymuş ve sonraki uygulamalar için de referans olarak görülmüştür. Veltrop (2005:6) bu bildirgelerde geçen temel noktaları ücretsiz erişim, daha fazla dağıtım ve uygun arşivleme olarak özetlerken, yine bu bildirgelere dayalı olarak bir yayının açık erişim sayılabilmesi için üç temel koşulu gerçekleştirmesi gerektiğini vurgular:

1. Makaleye okuyucu tarafından ücret ödenmeksizin İnternet ya da başka bir yolla engelsiz olarak evrensel ve serbestçe erişilebilmesi,
2. Kişilere, yazara uygun biçimde atıf yapma koşuluyla, makaleleri kullanma, çoğaltma ve yayma izninin verilmesi,
3. Makalenin tam ve uygun bir elektronik formatta uzun süreli korunması amacıyla, açık erişim ilkelerine uygun en azından bir arşivde depolanması. Görüleceği gibi açık erişim düşüncesinde öncelikle bilimsel makalelerin ilgililere engelsiz olarak sunulması söz konusudur. Suber (2003)’a göre açık erişim ücret sorunu ile telif hakkı ve lisans anlaşmalarından kaynaklanan sorunlar için bir çözümdür. Burada unutulmaması gereken, “ücretsiz” ile kastedilenin hizmetin maliyetsiz olduğu değil, bu maliyetin kullanıcıya yansıtılmadığıdır.

Bilimsel yayınların çoğu kamunun mali desteği ile ortaya çıkan çalışmalardır. Burada devlet araştırmayı yapan kişiyi istihdam etmekle

birlikte, yapacağı araştırmalar için ayrıca mali destek de sağlayabilmektedir. Kaldı ki, bu çalışmaların denetimi de büyük oranda yine kamu kuruluşlarınca istihdam edilen bilim adamları tarafından yapılmaktadır. Sonuçta kamuda istihdam edilen bilim adamlarının katkılarıyla oluşturulan bilimsel dergiler, yine kamusal destekli kütüphaneler tarafından yüksek fiyatlar verilerek yeniden satın alınmaktadır. Willis (1995), geleneksel basılı dergi yayıncılığındaki bu çarpık durumu Tablo 1’de açıkça ortaya koymaktadır:

Tablo 1: Bilimsel Yayıncılıkta Geleneksel Model

İşlev	Gerçekleştiren	Ödemeyi Yapan	Katma Değer
Araştırma yapmak	Bilim İnsanı	Üniversite	Yeni bilgi
Makale yazmak	Bilim İnsanı	Bilim İnsanı	Bilginin yayımı
Denetimi sağlamak	Bilim İnsanı	Bilim İnsanı	Kalite
Yayınlamak	Yayıncı	Abone	Yapı
Pazarlamak	Yayıncı	Abone	Haberdar etmek
Dağıtmak	Yayıncı	Abone	Kolaylık
Yararlandırmak	Kütüphane	Üniversite	Erişilebilirlik

Tablo’da yayıncıların yayınlama, pazarlama ve dağıtım işlerinin maliyeti de dahil olmak üzere bilimsel yayıncılık sürecine ilişkin tüm maliyetler kamu tarafından karşılandığı görülmektedir. Tonta (2005b) bu durumu; “başka hangi işte müşterilerden alınan mal gene aynı müşterilere müthiş fiyatlarla satılır ve kalite kontrolü de gene aynı müşteriler tarafından yapılır?” sorusu ile özetlemektedir. İşte teknolojideki gelişmeler aracılığı ile geliştirilecek açık erişim bilimsel yayıncılık modeli, bu çarpıklığı ortadan kaldıracak bir yaklaşım olarak görülmektedir.

Diğer yandan açık erişim, telif hakları ve lisans anlaşmalarından kaynaklanan engellerin aşılmasını da sağlayacaktır. Çünkü erişim ve kullanımındaki tek sorumluluk çalışmanın yaratıcısı olarak yazarda olacaktır. Çalışma ne kadar çok kullanılırsa, yazara yapılan atıf sayısı artacak ve yazarın bilinmişliğine katkı sağlayacaktır. Böylece hem yazar hem de kullanıcının beklentisi karşılanırken, bilimsel çalışmalar da gerçek amacına ulaşmış olacaktır.

Açık erişim hareketinin gelişimine yönelik yayınlanan bildireler, açık erişim yayıncılığı önemi ve bilimsel iletişim sürecine yapacağı katkılar açısından ele alınmaktadır. Johnson (2004:11)’a göre bu bildirelerde açık erişim yayıncılığın nasıl gerçekleştirileceği ve nasıl devam ettirileceği tanımlanmamıştır. Bu konuda tek bir bakış açısının olması elbette ki beklenilemez. Gereksinimlerin ve olanakların, işletimin nasıl bir modelle ve ne kapsamda gerçekleştirileceğinde etkisi büyüktür.

Açık erişim hareketinin başlamasından itibaren uygulanan işletim modellerine aşağıda örnekleriyle değinilmiştir. Amacın bilgiye mümkün

olduğunca geniş bir çevrede herhangi bir engel olmaksızın erişimin olduğu düşünülerek, açık erişimin en uygun modelle ya da birkaç modelle birlikte gerçekleştirilmesi, bilgi paylaşımını artırarak bilimin ilerlemesine katkı sağlayacaktır.

3. Açık Erişim Yayıncılık Modelleri

Bugüne kadar görülen uygulamalardan, Willinsky (2003) açık erişim ilkeleri doğrultusunda dokuz işletim modelinin olduğunu belirtmiştir. Tablo 2’de bu işletim modelleri tanımları ve örnekleri ile verilmiştir.

Swan ve Brown (2004:8)’a göre açık erişim bağlamında bilimsel makalelere ya açık erişim dergileri ya da derlendikleri elektronik arşivler aracılığıyla erişilebilir ve değişik amaçlarla kullanılabilir. Böylece, belirtilen dokuz işletim modelini Budapeşte Açık Erişim Girişimi’nde önerilen iki model etrafında birleştirmek mümkündür. Bunlar açık erişim dergileri (open access journal) ve kendi kendine arşivleme (self-archiving)’dir.

Tablo 2. Açık Erişim (AE) Arşiv ve Dergi Türleri

Açık erişim türü	Tanım	Dergi ya da portal örneği
E-baskı arşivi	Yazarlar AE arşivlerde önbaskı ve/veya sonbaskıları	arXiv.org, Eprint Service
Sınırsız	Derginin AE yayınına anında ve tam erişim	<i>First Monday</i>
İkili Modül	Derginin abone olunan basılı ve AE baskısı birlikte sunulur.	<i>J. of Postgraduate Medicine</i>
Ertelermeli AE	Yayının AE baskısına ilk baskısından birkaç ay sonra	<i>New Eng. J. Of Medicine</i>
Yazar ödemeli	Yazarlar AE yayını deteklemek için ücret öderler	Bio-Med Central
Kısmen AE	Bir sayıda yer alan bazı makaleler AE’dir	<i>New York Review of Books</i>
Her bir yararlanma	AE ülkedeki her bir yararlanmaya ücret ödenerek sağlanır	HINARI (World Health Org.)
Özet	Dergilerin içindekiler ve özet sayfalarına AE vardır	ScienceDirect
Ortaklık	Kurumsal üyeler AE dergilerini destekler.	German Academic Publishers

3.1. Açık Erişim Dergileri:

1990’ların başından itibaren genelde bireysel çabaların bir sonucu olarak uygulanmaya başlayan bu yöntem, makalelerin ilgilenen tüm kullanıcıları tarafından İnternet üzerinden ücretsiz olarak elde edilmesini sağlayan bir elektronik dergide yayımlanması modelidir. (Prosser, 2003). Pek çok uygulama biçimi görülmesine karşın en bilinen biçimi derginin içeriğinin üniversitedeki bir bölüm tarafından oluşturulması, hakem onayı ve düzeltmelerden sonra üniversitenin sunucusu aracılığıyla elektronik ortamda ücretsiz olarak erişime sunulmasıdır. İşletim giderleri reklâm alınarak, ödenek sağlanarak ya da sponsorluk mekanizması kullanılarak karşılanır. Örneğin bu modelle yayınlanan D-Lib Magazine, DARPA (Defense Advanced Research Project Agency) ve NSF (National Science Foundation) tarafından desteklenirken, editörlüğü gönüllü olarak yapılan ve yıllık 4000\$ maliyeti olan Journal of Electronic Publishing ise

University of Michigan Press tarafından yayınlanmaktadır (Swan ve Brown 2004:8). Björk (2004)'ten aktarımla, Hanken tarafından 55 açık erişim dergisini içeren bir web araştırmasında, bu tür dergilerin yalnızca %10'unun belli bir bütçeye sahip olduğu görülmüştür.

Açık erişim dergilerinin yayınlanmasında uygulanan bir başka işletim modeli ise "ticari" yaklaşımdır. Bu modelde yazarlar yayınlattıkları her makale için ücret öderken, yayıncı bu makalenin elektronik olarak elde edilebilmesini sağlamaktadır (Swan ve Brown 2004:8). The Public Library of Science⁶ (PloS) ve Biomed Central (BMC) dergileri bu tür işletim modeline örnek verilebilir. Biomed Central'da 150'den fazla biomedikal dergi açık erişime sunulmaktadır. Yazar yayınlanan her makale için 480-1385 Euro ücret ödemektedir⁷. Björk (2004)'e göre işletim modelleri arasında en çok tartışılanı bu modeldir. Çünkü bu model, yazarlara hizmet etmek için müşterilerden ücret alma biçimindeki geleneksel yöntemi, yazarlar aleyhinde tersine çevirmektedir. Eğer dergi alanında üst düzeyde bir dergi değilse, makale başına 500-1500 Euro ödemek araştırmacılar için hayli güçtür. Buna karşın Suber (2004-2005) günümüzde açık erişim dergilerinin yalnızca %47'sinin yazarlarından ücret aldığı belirtmiştir.

Yazarların açık erişim dergilerde ücret ödemelerinin güçlüğü göz önünde bulundurularak uygulanan bir başka işletim modeli de kurumsal üyeliğe dayalı "şemsiye" anlaşmalardır. (Björk, 2004). Bu işletim modelinde üye kuruluşlara oldukça geniş üyelik indirimleri sunulurken, bünyesindeki araştırmacıların makalelerinin yayınlanması için ayrıca ücret alınmamaktadır. Bu model açık erişim dergilerin mali sorunlarına uzun vadede çözüm getirmese de, açık erişim yayıncılığın gelişimine katkı sağlayacağı açıktır (Johnson, 2004:21).

Başka bir işletim modelinde ise dergiler abonelik ve açık erişimin birlikte yürütüldüğü karma bir yöntemle yayınlanmaktadır. Burada normalde aboneliğe dayalı bir dergide, yazar ücret karşılığında makalesinin açık erişim olmasına karar vermektedir. Bu işletim modeli, alanında en saygın dergilerinden biri olan Nucleic Acids Research'ü bu yöntemle yayınladığını açıklayan Oxford University Press tarafından kullanılmaya başlanmıştır (Goode, 2003).

Genelde yukarıda belirtilen işletim modelleri ile yayınlanan açık erişim dergilerinin en büyük yararı, makalelerin telif hakkının tamamen yazarlarında olmasıdır. Yazar dışında hiç kimsenin bu makaleden kazanç elde etme yetkisi yoktur. Çoğu bireysel girişimlere dayalı olan bu dergilerin teknolojik alt yapısı, dergiyi çıkaranların bu konudaki becerileri ve sahip oldukları olanaklarla yakından ilişkilidir. Bu nedenle bu tür dergilerin dezavantajlarından biri (ticari olarak yürütülenler dışında) çok korumasız olmalarıdır. Herhangi birisi art niyetle elektronik ortamdan

saldırarak derginin yayınlanmasını durdurabilir. Bir diğer önemli dezavantajı ise, ticari dergilerin gerçekleştirdikleri düzeyde dizinleme hizmetini nadiren gerçekleştirebilmesidir. Çünkü dizinleme bir yandan derginin varlığından haberdar etme için bir araç iken, diğer yandan makalelerin etki faktörlerinin artması ile derginin saygınlık kazanması için önemlidir. (Björk, 2004).

Bunun yanında açık erişim dergilerinin toplu olarak sunulduğu ve bu dergilerdeki makalelerin tarandığı çeşitli rehberler ve arama mekanizmaları vardır. Açık Toplum Enstitüsü'nün desteğiyle Lund Üniversitesi Kütüphaneleri tarafından yayınlanan Açık Erişim Dergileri Rehberi (Directory of Open Access Journals-DOAJ) bunlardan en bilinenidir. Bu rehberde Mayıs 2006 sonu itibarıyla 2.259 dergi ve 98.309 makale listelenirken, 643 dergi de makale düzeyinde taranabilmektedir. Rehberde 40 adet de Türkçe dergi bulunmaktadır⁸.

Yapılan bazı araştırmalar açık erişim dergilerinin etki değeri açısından önemini her geçen gün artırdığını göstermektedir. ISI (Institute for Scientific Information) tarafından Web of Science'da yer alan 191'i açık erişimli toplam 8.700 dergide yapılan bir araştırmada, açık erişim dergilerle aboneliğe dayalı geleneksel dergilere yapılan atıfların etki değerlerinde farklılık olmadığı açıklanmıştır. (Harnad ve Brody, 2004). Bunun yanında Brody ve başkalarının (2004), 1991-2001 yıllarını kapsayan ISI® CD-ROM⁹ (7.000 derginin içindekiler ve kaynakça sayfasını kapsayan bir veritabanı) ve arXiv¹⁰ (fizik, matematik ve bilgisayar bilimleri alanlarında 1991 yılından beri yazarların kendi kendine arşivleme yaptıkları bir açık erişim arşivi) dergileri araştırmasına göre, açık erişim dergilerine yapılan atıf oranları sürekli artmaktadır. Hajjem, Harnad ve Gingras (2005:42-43) tarafından 1992-2003 yılları arasında 10 disiplinde toplam 1.307.038 makaleyi kapsayan bir atıf etki oranı analizi araştırmasına göre de, açık erişimli makalelerin diğerlerine oranla üç kat daha fazla atıf aldığı saptanmıştır. Swan ve Brown (2004:34-36)'ın yaptıkları bir araştırmada ise, makalesini bir kez açık erişim dergisinde yayınlayan yazarların %71'i, bu uygulamaya devam edeceklerini belirtmişlerdir.

3.2. Kişisel Arşivleme:

Kitaplar ve magazin makalelerinin aksine, bilimsel dergilerde yayınlanan makalelerin gerçek amacı araştırmanın yapacağı etkidir. Yayınlanan makale ne kadar fazla atıf alır ve bu makaleye dayalı yeni araştırmalar yapılırsa, makale amacına o düzeyde erişmiş demektir. Bu nedenle araştırmacılar makalelerine erişimin önünde ücret gibi bir engelin olmasından rahatsızlık duymaktadırlar (Harnad, 2001:1024). Bu engelin ortadan kalkmasına yönelik açık erişim yayıncılıkta ise, çalışmanın

mutlaka bir dergide yayınlanması gerekmez. Henüz yayınlanmamış makaleler ve dergilerde yayınlanmış makaleler kişisel web siteleri ya da elektronik arşivlerde depolanıp kullanıma sunulabilir.

Literatürde kişisel arşivleme olarak tanımlanan bu kavram, “dijital belgelerin tercihen bir açık erişim elektronik arşivinde olmak üzere herkesin erişebileceği bir web sitesinde derlenmesi” (Self-Archiving..., 2006) olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel çalışmaların hem meslektaşlara duyurulması, hem de onların görüşlerinin alınması amacıyla, özellikle bilgisayar bilimleri alanında benzer uygulamanın yıllardır yapıldığı bilinmektedir. Elektronik ortamda yaşanan gelişmeler bu uygulamanın basılı ortamdan elektronik ortama taşınmasına neden olmuştur (Swan, 2005:5). Derleme, çalışmalara ilişkin “üstveri(metadata)” (tarih, yazar adı, eser adı, dergi adı, vb) bilgilerinin girilmesi ve daha sonra da çalışmanın tam metninin eklenerek bir web arayüzüyle erişime sunulmasını içerir. Bu işlemler yazarın kendisi tarafından yapılabileceği gibi, bazı arşivler bu hizmeti gerçekleştirmektedir (Self-Archiving..., 2006).

Açık erişim yayıncılığı işletim modellerinden olan kişisel arşivlemenin, bugüne kadar olan uygulamalardan üç yolla yapıldığı görülmüştür (Open Access Bibliography..., 2005). Bunlar kişisel web sayfaları, konu tabanlı arşivler ve kurumsal arşivlerdir. Açık erişim hareketinde kurumsal arşivlerin önemini hızla artırıyor olması nedeniyle, bu konu aşağıda ayrı bir alt başlıkta ele alınmıştır.

1. Kişisel Web Sayfaları: Yazarın, bilimsel çalışmasının ön baskısını ya da son baskısını tam metin olarak kişisel web sayfasından açık erişime sunmasıdır. Bu uygulama, 1990’ların ortalarında web sayfası kullanımının yaygınlaşmasından sonra ortaya çıkmış ve pek çok kişisel elektronik baskı arşivinin oluşumuyla sonuçlanmıştır. Bu arşivler için en büyük sorunlar uygulamanın devamlılığı ve yayınların uzun süreli korunmasıdır. Yazar herhangi bir nedenle kurumdan ayrıldığında (başka kuruma geçme, emekli olma, ölüm, vb.) kişisel web sayfalarının belirtilen sorunları doğuracağı açıktır (Open Access Bibliography..., 2005).

2. Konu Tabanlı (Subject-based) Arşivler: Bu tür arşivler, mevcut yayınların ön baskılarının İnternet’te karşılıklı değişiminin geleneksel hale geldiği ve yayın hızının önemli bir faktör olarak görüldüğü araştırma alanlarında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, genellikle yazarın konferans ya da dergi için hazırladığı çalışmasını, daha erken ve daha etkin dağıtımını sağlayacak olan paralel yayıncılığı amaçlar. İlke olarak yazarlar çalışmalarını bu arşivlere kendileri koyduklarından, bu tür arşivler çok düşük maliyetlerle oluşturulabilir. Arşivlerin sorumlularına düşen görev ise arşivin hitap ettiği konuyla ilgisi olmayan materyalleri ayıklamaktır (Björk, 2004). Yayınlanmamış bilimsel yazılar ve hakemli dergi makaleleri

çoğunlukta olmasına karşın, yazar uygun gördüğü takdirde tezler, ders kitapları, öğrenim nesnelere, gör-ışit materyalleri, kurumsal kayıtlar ve diğer dijital dosyalar da bu arşivlerde yer alabilir (Suber, 2004-2005).

Konusal arşivlerin en eski ve en etkili olanı, 1991 yılında New Mexico'daki Los Alamos National Laboratory (LANL)'de bir fizikçi olan Paul Ginsparg tarafından oluşturulan ve sonradan arXiv olarak bilinen bir ön baskı arşividir. Bu arşivde bilgisayar bilimleri, fizik, matematik, doğrusal olmayan bilimler (non-linear science) ve nicel biyoloji (quantitative biology) alanlarında 370.025 elektronik baskı (e-baskı) belge bulunmaktadır¹¹. Uzun yıllar LANL tarafından ve kısmen de Ulusal Bilim Derneği (National Science Foundation) tarafından desteklenen bu arşiv, Cornell Üniversitesi bünyesinde hizmetlerine devam etmektedir. Okuyucu, arşiv tarafından sunulan alt alanlardaki yeni ve eski e-baskı belgeleri görebilir ya da arşivin tüm içeriğini tarayabilir.¹²

Biyoloji, bilgisayar bilimleri, dilbilim, felsefe, psikoloji ve ilgili disiplinlerde e-baskı çalışmaların yer aldığı ve Southampton Üniversitesi Elektronik ve Bilgisayar Bilimleri Bölümü'nün desteği ile oluşturulan Cogprints¹³; Arizona Üniversitesi Sağlık Bilimleri Kütüphanesi ile Bilgi Kaynakları ve Kütüphane Bilimi Okulu tarafından oluşturulan ve kütüphane, bilgibilimi ve bilgi teknolojisi konularında e-baskı çalışmaların yer aldığı Dijital Library of Information Science and Technology (DLIST)¹⁴; yine aynı konularda halen 3.763 e-baskı belgenin yer aldığı Research in Computing, Library and Information Science (RCLIS) ve Documents in Information Science tarafından yürütülen E-LIS¹⁵, konusal arşivlere verilebilecek diğer örneklerdir.

3.3.1.Kurumsal Arşivler:

Açık erişimin gerçekleştirilmesinde, bilimsel çalışmalara geleneksel yöntemler kullanılarak kurumsal açık erişim arşivlerinden de erişilebilir. Bu arşivlerde bir kurum bünyesinde yapılan tüm çalışmalar yer alabilmektedir. (Swan ve Brown, 2004:9). Bu nedenle Chan ve başkaları (2005:4) kurumsal arşivleri; makalelerin ön ve son baskılarının¹⁶, tezlerin, kılavuzların, öğretim nesnelere ve diğer çalışmaların yazar ya da kurumun izni ile herhangi bir mali ya da teknik engel olmaksızın herkes tarafından elde edilebilir olmasını sağlayan elektronik arşivlerdir” biçiminde tanımlamaktadır.

Kurumsal arşivler kişisel arşivlemenin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Açık erişim dergileri ve konusal arşivlere göre yeni gelişmekte olan bir yöntem olmasına karşın, her geçen gün önemini artırmaktadır. Kişisel arşivlemede yaşanan dizinleme ve koruma

sorunlarına daha sistematik bir yaklaşım anlamına geldiğinden, açık erişimde uzun vadeli stratejiler için yararlı görülmektedir (Björk, 2004).

Kurumsal arşivleri akademik kuruluşlar (özellikle üniversiteler) için vazgeçilmez unsur olarak gören Crow (2002:4), bu kuruluşlar için iki yönden önemli olduğunu savunmaktadır. Bunlar:

- Bilimsel iletişim sisteminin yeniden düzenlenmesi yolunda erişim sınırlarının genişletilmesi, bilim adamlarının inisiyatifi elinde bulundurması, dergi tekelinin kırılması ve rekabet ortamı yaratılması, akademik kuruluşlara ve kütüphanelerine ekonomik rahatlık sağlanması,
- Üniversitenin gerçek kalitesini ve araştırma faaliyetlerinin bilimsel, sosyal ve ekonomik yönlerini ortaya koyarak, kuruluşun fark edilebilirliğini, statüsünü ve halka karşı değerini artırma.

Kurumsal arşivlerin oluşumu, kurumun gereksinimleri ve olanakları çerçevesinde değişik biçimlerde gerçekleştirilebilirse de, ortak özellikleri kurum çalışanlarının entelektüel ürünleri için dijital bir arşiv olması ve bu ürünlere isteyen herkesin herhangi bir engelle karşılaşmadan erişebilmesidir. Bu bakışla Crow (2002:4) açık erişimli kurumsal arşivlerin sahip olması gereken dört unsur belirtmiştir. Bunlar:

• *Kurumsal tanımlama:* Konu tabanlı arşivlerin aksine, kurumsal arşivlerde kurumun aktif çalışanlarının pek çok alanda yaptıkları orijinal araştırmalar ve diğer entelektüel ürünler bulunur. Bu bağlamda kurumun akademik niteliğinin de önemli bir göstergesidir. Kurumsal arşivler genelde iki amaca hizmet ederler: 1) Yasal gereklilik açısından idari belgelerin kontrol altına alınması, 2) Kurum çalışanlarının ürettiklerini koruyup geleceğe taşıyarak, bir anlamda kurumun tarihçesini ortaya koyma.

Açık erişim ilkeleri doğrultusunda oluşturulan kurumsal arşivler, kurumun sahip oldukları ile de sınırlandırılmamalıdır. Geleneksel dergi abonelikleri için oluşturulan ortaklıklardaki mantık, kurumsal arşivler için de uygulanabilir. Bu ortaklıklar maliyeti düşürürken, geliştirilen teknik sistemlerde de ortak hareket etmeyi sağlar. Böylece olanakları sınırlı olan kurumların da güçlü bir açık erişim arşivine sahip olması sağlanır.

• *Bilimsel İçerik:* Açık erişim düşüncesinin bilimsel bilginin serbestçe paylaşılması gerekliliğinden ortaya çıktığı düşünüldüğünde, kurumsal arşivlerde korunup erişime açılacak çalışmalarda ortak özelliğin “bilimsellik” olduğu anlaşılacaktır. Bu bağlamda bilimsel nitelikli tüm çalışmalar bu arşivlerde derlenip erişime sunulabilir. Arşiv tarafından üzerinde durulması gereken konu ise bu içeriğin korunmasına ve hizmete sunulmasına yönelik içerik yönetimi ve doküman kontrol sistemi için uygun politika ve mekanizmanın kurulmasıdır.

• *Sürekli büyüme ve kalıcılık*: Kurumsal arşivlerin gerek üniversitelerde ve gerekse diğer bilimsel kuruluşlarda önemini artırması, sürekli artan bir içeriği ve bu içeriğin kalıcı olarak korunabilecek olmasından kaynaklanmaktadır. Bu, arşive giren bir parçanın zorunlu durumlar hariç, –çalışmanın iftira, bilgi hırsızlığı, telif hakkı ihlali ya da kötü amaçlarla kullanım içermesi- kalıcı olarak orada saklanacağı ve herkes tarafından erişilebileceği anlamına gelmektedir. Ancak sınırsız erişim, kurumun bu yönde bir politikası olmayacağı biçiminde algılanmamalıdır. Kurumsal arşivlerde koruma ve erişime ilişkin geliştirilecek politikalarda, çalışma sahipleri ile evrensel erişim hedefi arasındaki denge iyi kurulmalıdır. Böyle bir ortamda kurumsal arşive düşen en büyük sorumluluk, sürekli büyüyecek olan bir koleksiyon için işletim ve depolama gereksinimlerini karşılayabilecek teknolojik altyapıyı oluşturmaktır.

• *Açık erişimli ve karşılıklı işleyebilirlik (interoperable)*: Kurumsal arşivin oluşturulmasındaki nihai hedef, sahip olunan çalışmaların mümkün olduğunca geniş bir çevreye duyurulması ve bu çalışmaların kullanılarak kurumsal niteliğin artırılmasıdır. Bu nedenle arşivlerde bulunan çalışmalar, genel arama motorları ve diğer arama araçları tarafından taranabilir özellikte olmalıdır. Arama mekanizması içinde kuruma düşen görev, çalışma için uygun standartlarda üstveri (metadata) kayıtlarını oluşturma ve bu kayıtları arama mekanizmalarının erişimine açmadır.

Yukarıda belirtilen özellikler dikkate alınarak oluşturulan kurumsal arşivler, bilimsel iletişim sistemi içerisinde önemli bir role sahip olacaklardır. Çünkü bu arşivlerde, açık erişim hareketinin başlamasında tartışma konusu olan bilimsel dergi makaleleri ile bilimsel iletişimin gerçekleştirildiği tüm yayın ortamları da yer alacaktır. Bu durum bazı yasal ve teknik konuların aşılmasını gerektirir. Örneğin bilimsel dergilerde yayınlanmış makalelerin bu arşivlerde yer alabilmesi, telif hakkı sahibinin iznine bağlıdır. Aksi durumda kurum oldukça ciddi yasal yükümlülük altına girebilir. Bu sorunla karşılaşmamak için, kurum arşivleri erişime açtıkları çalışmanın telif hakkının yazarda olduğuna ilişkin bir güvence almak zorundadır. Başka bir deyişle, telif hakkı ile ilgili bir sorun olduğunda, muhatabın doğrudan çalışmayı yapan ve kurum arşivinde erişime açılmasına izin veren kişi olması için gerekli güvenceyi ilgili kişilerden almak zorundadır.

Her ne kadar bu durum, ticari bilimsel dergilerde yayınlanan makalelerin kurumsal arşivlerde yer alamayacağı gibi bir sonucu akla getiriyorsa da, yapılan bazı araştırmalar yayıncıların bu konuya sıcak baktığını ortaya koymuştur. Harnad ve Brody (2004), toplam 10.673 ticari dergi ve 88 yayıncı ile yapılan bir araştırmada, dergilerin % 83'ünün,

yayıncıların ise % 58'inin makalelerin ön baskılarının bir üniversite ya da kurum arşivinde açık erişime sunulmasına yeşil ışık yaktıklarını belirtmişlerdir. Son baskıların yayınlanmasına sıcak bakma oranı ise dergilerde %53, yayıncılarda %50'dir (Bkz. Tablo 3). Loughborough Üniversitesi tarafından yürütülen bir proje kapsamında, ileri gelen yayıncılara makalelerin ön baskılarının yazarın kendi web sayfasından açık erişime sunulması hakkındaki görüşleri sorulmuştur. 33 yayıncı bunu kabul ederken, 49 yayıncı da olumsuz görüş bildirmiştir. Yayıncılarla birlikte 7.169 dergiye de bu soru sorulmuş, %49'u her iki sürümünün de yayınlanmasına izin verebileceklerini belirtmişlerdir (Gadd, Oppenheim ve Probets, 2003).

Tablo 3. Yazar/Kurum Arşivlemesinde Yayıncı/Dergi Görüşleri

Green light to self-archive:	Journals	%	Publishers	%
	10,673	(100%)	88	(100%)
Neither yet	1,793	17%	37	42%
Preprint	3,253	+30% (=83%)	7	+8% (=58%)
Postprint	1,772	+17% (=53%)	14	+16% (=50%)
Postprint and Preprint	3,855	36%	30	34%

Araştırmalardan anlaşılan, bilimsel yayıncılıkta açık erişim modelleri (açık erişim dergiler ve kişisel arşivleme) ticari yayıncılarla rekabet edecek düzeye gelinceye kadar ve yayıncıların ticari kazançları ciddi anlamda sarsıntıya uğramadığı müddetçe, hakemli dergilerde yayınlanan makalelerin arşivlere konması çok da sıkıntı oluşturmayacaktır. Bunun gerçekleşmesi durumunda ise, açık erişim arşivleri için başlıca tartışma konusunun telif hakkı olacağı da açıktır (Björk, 2004).

Kurumsal arşivler için düşünülmesi gerekli bir konu da depolama, erişim ve uzun vadeli korumaya yönelik bilgi teknolojisi altyapısıdır. Arşivde bulunan materyallerin buldukları ortamlarının çeşitliliği, sürekli büyüyen niceliği, geniş çevrelerce elde edilebilmesi hedefi ve tüm bunların sürekli gelişen teknolojiye koşut olarak güncellenmesi gibi konular, yeterli ve geçerli bir bilgi teknolojisine sahip olmayı gerektirir. Björk (2004)'e göre, bu konuda üniversite kütüphanelerinin bugüne kadarki deneyimleri, arşivlerdeki düzenleme, erişim ve depolama teknolojileri konusunda oldukça yararlı olacaktır.

Kurumsal arşivlerin hedeflenen başarıya ulaşabilmesi için en önemli konu ise, dizinleme ve kullanılacak standartlardır. Kurumsal arşivlerin varlık nedeni, yapılmış olan bir çalışmaya herhangi bir nedenden dolayı

ulaşamayan kişileri, bu çalışma ile buluşturmaktır. Bu arşivlerde bilimsel makale dışında başka çalışmaların da yer alacağı düşünüldüğünde, mevcut ticari dizinlerde yer alması hayli zordur. Önerilen çözüm ise genel web arama motorları tarafından taranabilmesi ya da yalnızca bilimsel içeriği aramaya yönelik arama motorlarının geliştirilmesidir. Bu durumda da arşivde yer alan çalışmaların bibliyografik tanımlamalarının belirli standartlarla yapılması gerekmektedir.

Kurumsal arşivlerin karşılıklı işlerlilik (interoperability) özelliğini gerçekleştirme ile ilgili bu konu, arşivler arasında içerik tanımlama açısından birlikteliği ve karşılıklı işleyiş getirmeyi sağlayan bir standartlaşmadır. Dünyada çok sayıdaki dağınık, birbirlerinden farklı sayısal ortamda saklı materyale, farklı erişim yazılım ve standartlarına sahip kullanıcı ve kurumlar arasında iletişim kurmak, bunun için gerekli teknik altyapıyı sağlamak amacıyla çalışmalar yapan (Karasözen, 2002:12) Açık Arşivler Girişimi (Open Archives Initiative)'nce 2001 yılında geliştirilen Üstveri Harmanlama Protokolü (Protocol for Metadata Harvesting-OAI-PMH) bu standartlardan en yaygın olanıdır (Open Archives Initiative, 2002). Bu protokol, ortak standartlar kullanılarak harmanlanan üstverilerle, kurumsal arşivlerdeki yayınlara diğer kişi ve kurumlar tarafından kolaylıkla erişilebilmesi adına, tarama yapan kullanıcıların ek bir yazılım kullanmasını ortadan kaldırmaktadır. Yüz binlerce arşiv, çok sayıda arşivleme şekli ve çok çeşitli materyalin arşivlendiği ve bunlara herkesin erişmesinin amaçlandığı göz önüne alınırsa, karşılıklı iletişimi mümkün olduğu kadar az standarda bağlayan altyapının ne kadar önemli olduğu görülecektir (Karasözen 2002:12).

3.3.2. Kurumsal Arşiv Girişimlerine Örnekler

Brody (2005-2006) tarafından geliştirilen Kurumsal Arşivler Rehberi'ne (Registry of Open Access Repositories-ROAR)¹⁷ göre, halen dünyada değişik türde 686 açık erişim arşivi vardır. Bu sayının 2005 yılı Ekim ayı itibarıyla 542 olarak listelendiği düşünüldüğünde (Dilek-Kayaoğlu 2006:40), artış hızı daha iyi anlaşılacaktır. Michigan Üniversitesi Dijital Kütüphane Ürün Hizmetleri'nin bir projesi olan ve kurumsal açık erişim arşivlerinde tarama yapma olanağı sağlayan OAIster'de ise, 25 Mayıs 2006 itibarıyla toplam 639 kuruluşun 7.498.800 kayıt taranabilmektedir¹⁸.

Kurumsal açık erişim arşivlerinden en bilineni Massachuset Institute of Technology ve Hewlet Packard ortaklığı ile geliştirilen bir projenin ürünü olan Dspace'tir. MIT'de yılda yaklaşık 10.000 bilimsel yayı

üretilmekte ve projenin yıllık personeli bilgisayar yazılımı ve donanımı giderleri 300.000 \$ civarında tahmin edilmektedir. Ayrıca aynı proje kapsamında OAI-PMH standartlarına uygun olarak geliştirilen bir kurumsal arşiv yazılımı da (D-Space) ücretsiz olarak sunulmaktadır. Halen dünya genelinde bu yazılımı kullanarak açık erişim arşivini oluşturmuş 145 kurum bulunmaktadır¹⁹.

California Digital Library'nin sponsorluğu ile geliştirilen eScholarship Repository'de aynı amaçla 1999 yılından bu yana açık erişim hizmet sunan bir arşivdir. Amacının "bilimsel yayıncılıkta alternatif bir model geliştirme ve böylece bilimsel gelişime katkıda bulunma" olarak ifade edildiği bu arşivde, 11.676 çalışmanın tam metni yer almaktadır²⁰.

Dspace yazılımı kullanılarak oluşturulan ve akademik personel tarafından üretilen sunumları, yayınları ve raporları içeren Knowledge Bank ise, Ohio State University'nin bir kurumsal arşividir. Daha çok uzaktan ve sürekli eğitime yönelik ve ayrıca OhioLink konsorsiyumu ile birlikte kurumsal arşiv geliştirme projeleri bulunmaktadır.²¹

Bilgi politikası, kaynak paylaşımı ve bilimsel yayıncılık konularında akademik topluluğun ortak hareket etmesi amacıyla Kanada Araştırma Kütüphaneleri Derneği (CARL) tarafından başlatılan "The CARL Institutional Repositories Pilot Project", halen otuz Kanada üniversitesi için ortak bir kurumsal arşiv olarak hizmetlerini sürdürmektedir²².

Yine İngiltere'de sekiz üniversitenin desteği ile başlatılan ortaklaşa bir açık erişim kurum arşivi olan SHERPA (Securing a Hybrid Environment of Research Preservation and Access) projesi, halen 23 yüksek öğrenim kuruluşu, British Library ve AHDS (Arts and Humanities Data Services)'nin desteği ile hizmetlerine devam etmektedir²³.

2001 yılında Avustralya Ulusal Üniversitesi tarafından başlatılan Eprints Repository, ulusal düzeyde bir açık erişim kurumsal arşividir. Dergide yayınlanmak üzere kabul edilmiş makaleleri, kitapları, kitapta bölümleri, konferans sunumlarını, tezleri ve bölümlerce hazırlanmış teknik raporların bulunduğu bu arşivde, yazarlar çalışmalarını kendileri arşivlemektedirler²⁴. (Steele, 2002).

Hollanda'da 2000 yılında başlatılan bir proje olan ARNO (Academic Research in the Netherlands Online)'nin amacı, üniversitelerdeki günlük sayısal arşivlere, açık arşivlerin "karşılıklı işlerlilik" standartları çerçevesinde erişim sağlamaktır. IWI (Innovation in Scientific Information Supply) tarafından finanse edilen proje, halen Universiteit van Amsterdam, Tilburg University ve University of Twente tarafından yürütülmektedir. Ayrıca bu amaçla geliştirdikleri bir yazılımı da ücretsiz kullanıma sunulmaktadır²⁵.

4. Ülkemizde Açık Erişim Girişimleri

Açık erişim kavramı dünyada üniversiteler, araştırma kurumları, bilimsel dernekler ve kütüphaneler tarafından üzerinde önemle durulan bir konu olmasına, bu konuda yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerin her geçen gün artıyor olmasına karşın, ülkemizde yaygın olarak bilinmemektedir.

Daha önceden de belirtildiği gibi, üniversiteler ve çeşitli kuruluşlar tarafından yayınlanan ve açık erişime sunulan bazı bilimsel dergiler mevcuttur. Açık Erişim Dergileri Rehberi'nde "Turkish" anahtar kelimesi ile yapılan aramada, halen Türkçe makalelerin yer aldığı 40 derginin olduğu görülmektedir²⁶. Ayrıca, ULAKBİM tarafından yayınlanan Türkçe veritabanlarından Sosyal Bilimler Veri Tabanı'nda yer alan bazı dergilerdeki makalelere tam metin erişim sağlanabilmektedir. ULAKBİM'in, aynı uygulamayı diğer veritabanları için de gerçekleştirme yönündeki çalışmaları devam etmektedir (Aytek-Gürses, 2006).

Açık erişim hareketinin teorik altyapısının tanıtılması ve ilgili kuruluşlarca farkındalığının artırılmasına yönelik Karasözen (2002), Küçük (2002, 2004), Özel (2005) ve Tonta (2005a, 2005b, 2005c, 2005d, 2006a, 2006b)'nın çeşitli toplantılarda sundukları bildiriler ile Dilek-Kayaoğlu (2006)'nın makalesinin burada belirtilmesi gerekir.

Kurumsal açık erişim arşivi için halen faaliyette olan tek örnek ise Ankara Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi'dir. Bu girişimin amacı; "bilgiye erişimde geleneksel yöntemlerin yanı sıra, bilgi teknolojilerinin sunduğu olanaklardan da yararlanarak, İnternet ortamında isteyen herkesin Üniversitemiz akademisyenleri tarafından üretilmiş bilgilere serbestçe erişimi" biçiminde belirtilmiştir. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden öğretim üyelerince yürütülen proje kapsamında oluşturulan açık arşivde, Ankara Üniversitesi öğretim üye ve yardımcılarının uluslararası indekslerde yer alan bilimsel dergilerde yayınlanmış veya yayınlanabilir kararı verilmiş çalışmaları, bildirimleri, proje metinleri, konferans metinleri, raporları, ders notları, kitaplarda yer almış bölümleri ve tezlerin basılı veya elektronik kopyaları yer almaktadır²⁷.

Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nden bir grup öğretim elemanı tarafından 2002 yılında üniversite elektronik tez arşivi olarak planlanıp, daha sonra üniversite açık erişim arşivine dönüştürülen proje, halen devam etmektedir. Proje kapsamında arşive yayın girişi ve arama için, Linux²⁸ tabanlı bir işletim sistemi üzerinde Dspace²⁹ yazılımı kullanılarak Türkçe arayüz oluşturulmuştur. Arşivde

makaleler, bildirimler, tezler ile birlikte diğer bilimsel çalışmalar yer almaktadır (Tonta 2006a).

Tezlere tam metin açık erişim sağlanması biçiminde uygulamalar ise son yıllarda görülen bir yöntemdir. Örneğin ODTÜ E-Tez Arşivi Nisan 2003'ten bu yana böyle bir uygulama yürütmektedir. Ancak tezlerin tamamına değil, yazarlar tarafından verilen izin doğrultusunda (hiç, kampüs içi, hemen, belli bir süre sonra gibi) elektronik kopyalarına erişim sağlanmaktadır³⁰. Süleyman Demirel³¹, Sabancı³² Üniversiteleri ve Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde³³ yapılan tezlerin tam metnine herkesin erişimine açık olmak üzere, Muğla³⁴ ve Sakarya³⁵ Üniversitelerinde ise kampüs içinden erişilebilmektedir. Ayrıca YÖK'ün de ülkemizde yapılan tüm tezlere İnternet üzerinden tam metin erişimi sağlama için Ulusal Dijital Tez Arşivi'ni kurma yönünde çalışmaları olduğu bilinmektedir. Nitekim "Yükseköğretim Kurumlarında Hazırlanan Yüksek Lisans, Doktora, Tıpta Uzmanlık, Sanatta Yeterlik Tezlerinin YÖK Tez Merkezine Teslim Edilmesine İlişkin Kılavuz"(2006)'un hazırlanma nedeninde; "lisansüstü tezlerin, ulusal ölçekte bibliyografik denetimini yapmak, bunlarla ilgili bilgi hizmetlerini sunmak, İnternet üzerinden erişime açarak bilgiye en hızlı ve sağlıklı biçimde ulaşılmasını sağlama amacıyla YÖK Tez Merkezine teslim edilen tezlerin teknik işlemlerinin hızla tamamlanarak en kısa sürede ve sağlıklı bir biçimde Dijital Tez Arşivinde hizmete sunulabilmesi" ifadesi yer almaktadır.

Bilgiye elektronik ortamda daha ekonomik ve etkin bir şekilde erişim ilkelerine dayalı, kütüphaneler arasında bir işbirliği modeli olarak kurulmuş konsorsiyumların ülkemizdeki uygulaması olan ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu), 2006 Ocak ayında bünyesinde bir Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Çalışma Grubu oluşturarak bu konuda çeşitli bilgilendirme çalışmaları başlatmıştır. Grubun amacı "Dünyada ve Türkiye'de açık erişim ve kurumsal arşivler konusunda yapılan çalışmalara ilişkin üye kurumları bilgilendirmek, konsorsiyum olarak üye kurumların açık erişim hareketini özümsemelerini ve yararlanmalarını sağlamak, açık erişimi kendi kurumları içerisinde yayma ve uygulama fırsatları oluşturmak, konu ile ilgili kurumların kendi arşivlerini oluşturmaları için yöntem göstermek, çalışmaların eşgüdüm içerisinde sürdürülebilmesi için işbirliği yapmak, eğitici ve yardımcı dokümanları ANKOS web sitesinde bulundurmak, bunların güncel ve güvenilir olmasını sağlamak"tır. Açık erişimle ilgili bir broşür de yayınlayan grubun (ANKOS Açık Erişim'le..., 2006), web sitesinde açık erişime ilişkin tanıtım bilgileri ile ulusal ve uluslararası girişimlerden örnekler bulunmaktadır³⁶.

Yukarıda belirtilen çalışmaların bir sonucu olarak, Bilgi Teknolojileri IV & Akademik Bilişim 2006 (9-11 Şubat 2006, Denizli) toplantısından sonra Türk Kütüphanecileri Derneği (TKD), Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği (ÜNAK), ANKOS, Ulusal Akademik Ağ ve Bilgi Merkezi (ULAKBİM) temsilcilerinin oluşturduğu bir Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler Danışma Kurulu yapılandırılmıştır. Kurul'un amacı Türkiye'de açık erişimin yaygınlaşması için çalışmalarda bulunmaktır³⁷ (ANKOS Açık Erişim'le..., 2006).

5. Sonuç

Açık erişim kavramının ortaya çıkmasının temel nedeni bilimsel bilgiye erişimde yaşanan engellerdir. Bilimsel bilginin paylaşımında en yaygın yöntem olan dergilerin ticari firmaların tekelinde olması ve çok yüksek fiyatla bu dergileri satmaları, olayın muhataplarını (bilim adamları, kütüphaneciler, araştırma kurumları, dernekler, vb.) harekete geçirmiştir. Çünkü bilimsel araştırmaların çoğu kamu kaynakları ile üretmekte ve denetlenmekte iken, bu çalışmaların sonuçlarının yine kamu kaynakları kullanılarak yüksek ücretlerle geri alınması, bilimsel iletişimin beklenen düzeyde gerçekleşmesini engellemektedir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler bu engelin aşılması için bir fırsat olarak görülmüş, açık erişim dergileri ve açık erişim arşivleri ortaya çıkmıştır.

Kamu kaynakları ile yapılmış çalışmalara ücretsiz ve serbest erişim sağlayan açık erişim, alternatif bir yayıncılık modeli olarak son zamanlarda önemini artırmaktadır. Açık erişim hareketinin yaygınlaşmasından en çok yarar sağlayacak kuruluşlar kamu kaynaklı bilimsel ve araştırma kurumlarıdır. Bu bağlamda, üniversiteler, kütüphaneler, araştırma kurumları, bilimsel dernekler, bilimsel çalışmalara maddi katkı sağlayan diğer kuruluşlar açık erişim hareketini desteklemelidir. Açık erişim dergilerin yayınlanması ve kurumsal açık erişim arşivlerinin oluşturulması bu yönde yapılacak çalışmaların kilit noktasını oluşturmaktadır. Tüm bunlar yapılırken, bilimsel çalışmalar için vazgeçilmez olan "nitelik" konusu göz ardı edilmemelidir. Çünkü açık erişim yayıncılık modellerinin, ticari yayıncılık için alternatif oluşturması, nitelikli çalışmaların açık erişime sunulması ile mümkündür.

Kurumsal açık erişim arşivleri içinde bulundurduğu çalışmalar ve sağlanan destek açısından, açık erişim hareketinin gelişmesinde oldukça önemlidir. Kurumsal düzeyde oluşturulan arşivler, ulusal ve uluslararası ortaklaşa çalışmalar için temel oluşturmaktadır. Bu nedenle, kurumsal arşivlerin evrensel düzeyde "birlikte işlerlik" standartları düşünülerek oluşturulması gerekmektedir. Böylece bir yandan kurumsal verimliliğin başkaları tarafından fark edilmesi ve yapılan çalışmaların hedefine tam

anlamıyla ulaşması sağlanırken, diğer yandan da etkin iletişim yeni çalışmaların artmasını sağlayacaktır.

Açık erişim hareketinin desteklenmesinde özellikle üniversitelere büyük sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda, başta üniversiteler olmak üzere açık erişim bilimsel yayıncılık için kişisel ve kurumsal anlamda yapılması gerekenleri şöyle özetlemek mümkündür:

- Açık erişim düşüncesinin bilimsel iletişim sürecinde, kamu kaynaklarının korunması ve etkin kullanılması için bir fırsat olduğu yönündeki bilincin artırılması,
- Bilimsel çalışmaların başkalarına duyurulması adına “kişisel arşivlemenin” teşvik edilmesi,
- Açık erişim dergilerin yayınlanması ve bu dergilerin açık erişim arama araçları (DOAJ) ve genel arama motorları (ör. Google Scholar)³⁸ tarafından taranabilir olmasının sağlanması; ayrıca bu dergilere kütüphane kataloglarında yer verilmesi,
- Halen yayınlanmakta olan kamu kaynaklı bilimsel dergilerin açık erişim dergileri biçimine dönüştürülmesi,
- Ticari firmalarla yapılan veritabanı lisans anlaşmalarında açık erişim koşullarının gözetilmesi,
- Araştırmacıların, çalışmalarını açık erişim dergilerde yayınlaması yönünde teşvik edilmesi,
- Özellikle kamu kaynağı destekli proje sonuçlarının açık erişime sunulmasının zorunlu duruma getirilmesi ve açık erişimin bu tür destekler için ön koşul olması,
- Akademik yükselmelerde açık erişim dergilerde yayınlanan çalışmalara ek puanlar verilerek, açık erişimin özendirilmesi,
- Üstveri Harmanlama Protokolü (OAI-PMH) standartları çerçevesinde kurumsal arşivlerin oluşturulması ve bu arşivlerin uluslararası düzeyde arama mekanizmalarınca taranabilir olmalarının sağlanması,
- Kurumsal arşivlerdeki çalışmaların sürekli korunabilir olması için teknolojik altyapının oluşturulması ve günün koşullarınca yenilenmesi,
- Ulusal düzeyde açık erişim ve kurumsal arşivler politikasının belirlenmesi ve uygulamaya geçirilmesi,
- Uluslararası açık erişim bildirgelerinin kurumsal ve ulusal düzeyde desteklenmesi.

Notlar

- ¹ Vikipedi Özgür Ansiklopedi, "Bilgi". <http://tr.wikipedia.org/wiki/Bilgi> (16.05.2006).
- ² Ulrich's International Periodicals Directory. http://ulrichsweb.com/ulrichsweb/analysis/help/USAS_FAQ.asp (17.05.2006).
- ³ Aynı kuruluşça yapılan bir önceki araştırmada, 1986-2002 yılları arasında dergi artış oranı %215, kütüphanelerin yaptığı harcamaların artış oranı da %260 olarak tespit edilmiştir.
- ⁴ Açık erişim literatürde geçtiği biçimiyle "open access" kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.
- ⁵ Açık erişim girişimlerine yönelik ayrıntıların kronolojik çalışması için Peter Suber tarafından hazırlanan <http://www.earlham.edu/~peters/fos/timeline.htm> (24.05.2006) adresine bakınız
- ⁶ www.plos.org (30.05.2006).
- ⁷ <http://www.biomedcentral.com> (30.05.2006).
- ⁸ www.doaj.org (07.06.2006)
- ⁹ <http://www.isinet.com> (30.05.2006).
- ¹⁰ <http://www.arxiv.org> (30.05.2006).
- ¹¹ 01.06.2006 tarihi itibarıyla www.arxiv.org web sitesinden alınan sayıdır.
- ¹² <http://www.arxiv.org> (01.06.2006).
- ¹³ <http://cogprints.org> (01.06.2006).
- ¹⁴ <http://dlist.sir.arizona.edu> (01.06.2006).
- ¹⁵ <http://eprints.rclis.org/> (01.06.2006).
- ¹⁶ *Ön baskı (pre-print)*: Makalenin henüz yayınlanmamış, gözden geçirilmiş ve yayın için kabul edilmiş taslak metindir veya bir başka deyişle yayınlanması yolunda birlikişilerin görüşlerine ve yorumlarına sunulmuş çalışmadır (E-Print Network, 2006). *Son baskı (post-print)*: Hakemce değerlendirilmiş, onaylanmış son taslak metindir. Bu yayın, yayıncının oluşturduğu ve haklarına sahip olduğu metin biçiminde olmamalı (Örn. yayıncının oluşturduğu PDF hali), ayrıca yayıncının resmi kaydına linkler içermelidir Hakemce değerlendirilmiş, onaylanmış son taslak metindir. (Self-Archiving FAQ, 2006).
- ¹⁷ <http://archives.eprints.org/?page=all> (05.06.2006).
- ¹⁸ <http://oaister.umdl.umich.edu/o/oaister/> (05.06.2006).
- ¹⁹ <http://libraries.mit.edu/dspace-mit/about/faq.html> (05.06.2006).
- ²⁰ <http://repositories.cdlib.org/escholarship/> (05.06.2006).
- ²¹ <https://kb.osu.edu/dspace/index.jsp> (05.06.2006).
- ²² http://www.carl-abrc.ca/projects/institutional_repositories/institutional_repositories-e.html (05.06.2006).
- ²³ <http://www.sherpa.ac.uk/about.html> (05.06.2006).
- ²⁴ <http://eprints.anu.edu.au/information.html> (05.06.2006).
- ²⁵ <http://www.uba.uva.nl/projecten/object.cfm?objectid=1A103F4F-A900-4FCF-9BA16965AAE3D75E> (05.06.2006).
- ²⁶ <http://www.doaj.org> adresinden 07.06.2006 tarihi itibarıyla yapılan aramada tespit edilen sayıdır.
- ²⁷ <http://acikarsiv.ankara.edu.tr> (05.06.2006).
- ²⁸ <http://fedora.redhat.com/> (05.06.2006).
- ²⁹ <http://www.dspace.org> (05.06.2006).
- ³⁰ http://ww2.lib.metu.edu.tr/yan.php?id=203&b_id=3&lang=tr (05.06.2006).
- ³¹ <http://bliss.sdu.edu.tr/blissweb.php?banka=SDUTEZ&Service=INFO>
- ³² <http://digital.sabanciuniv.edu/editthesis/index.html> (05.06.2006). Sabancı üniversitesinde ayrıca, öğretim üyelerinin ön baskı, ders notu, çalışma ve araştırma faaliyetlerine ilişkin dokümanları ile seçilmiş öğrenci projeleri ve idari personelin çalışmalarını içeren E-Lit adı

- ile bir elektronik arşiv de mevcuttur (<http://bilmer.sabanciuniv.edu/tr/diger/elit.html>) (05.06.2006).
- ³³ http://www.fbe.deu.edu.tr/yayin_arsivi/tez_arsivi/tez_arsivi_giris.asp (05.06.2006).
- ³⁴ <http://bliss.mu.edu.tr/blissweb.php?Service=EASY> (05.06.2006).
- ³⁵ <http://w3.sakarya.edu.tr:571/Yordam.htm> (05.06.2006).
- ³⁶ <http://www.ankos.gen.tr/acikerisim/> (05.06.2006).
- ³⁷ <http://www.acikerisim.org.tr/> (05.06.2006).
- ³⁸ <http://scholar.google.com> (06.06.2006).
- ACRL (Association of College and Research Libraries Scholarly Communications Committee). (2003). "Principles and strategies for the reform of scholarly communication". ALA. <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/principlesstrategies.htm> (16.05.2006).
- ARL Statistics, 2003-04: A compilation of statistics from the one hundred and twenty-three members of the Association of Research Libraries. Compiled and ed. by Martha Kyriillidou, Mark Young. Washington: Association of Research Libraries, 2005.
- Aytek-Gürses, Elif (28 Şubat 2006). "Bilgi Dünyası Dergisi ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı'nda Tam Metin olarak eklenmiştir". [Kutup-l adlı elektronik listeye gönderilen posta mesajı].
- Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. (2003). http://www.zim.mpg.de/openaccess-berlin/berlin_declaration.pdf (25.05.2006).
- Bethesda statement on open access publishing. (2003). Peter Suber ed. Richmond, Ind.: Earlham College. <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm> (25.05.2006).
- Björk, Bo-Christer. (2004). "Open access to scientific publications - an analysis of the barriers to change?". *Information Research*, 9(2). <http://informationr.net/ir/9-2/paper170.html> (16.05.2006).
- Brody, Tim ve başkaları. (2004). "The Effect of Open Access on Citation Impact". Presented at: *National Policies on Open Access (OA) Provision for University Research Output: an International meeting*. Southampton University, Southampton UK. 19 February 2004. <http://opcit.eprints.org/feb19prog.html> (30.05.2006).
- Budapest open access initiative. (2002). L.Chan ve diğerleri. New York: Open Society Institute. <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml> (25.05.2006).
- Chan, Leslie ve başkaları (2005). "Improving access to research literature in developing countries: challenges and opportunities provided by Open Access". *The World Library and Information Congress: 71th IFLA General Conference and Council, Libraries-A Voyage of Discovery*, August 14th-18th, 2005, Oslo, Norway. <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/150e-Chan.pdf> (01.06.2006).
- Competition Commission. (2001). Reed Elsevier plc and Harcourt General, Inc: a report on the proposed merger. London: Competition Commission. (Cm5184). http://www.competition-commission.org.uk/rep_pub/reports/2001/457reed.htm (29.05.2006).
- Crow, Raym. (2002). The Case for institutional repositories: A SPARC position paper. Washington, DC, SPARC. http://www.arl.org/sparc/IR/IR_Final_Release_102.pdf (30.05.2006).

- Dilek-Kayaoğlu, H. (2004). "Bilimsel iletişim sürecinde basılı dergiden elektronik dergiye geçiş" *Aysel Yontar Armağanı* içinde. (37-65). Yay. haz. Bekir Kemal Ataman ve Mesut Yalvaç. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.
- Dilek-Kayaoğlu, H. (2006). "Açık Erişim Kavramı ve Gelişmekte Olan Bir Ülke Olarak Türkiye İçin Anlamı". *Türk Kütüphaneciliği*, 20(1), 2006: 29–60.
- E-Print Network, "What are e-prints?" Çevrimiçi adres: <http://www.osti.gov/eprints/about.html#criteria> (31.05.2006).
- Fraizer, Kenneth. (2001). "The librarians' dilemma: Contemplating the costs of the "Big Deal"" *D-Lib Magazine*, March, 7(3). <http://www.dlib.org/dlib/march01/frazier/03frazier.html> (16.05.2006).
- Gadd, Elizabeth, Charles Oppenheim, ve Steve Proberts. (2003) "RoMEO Studies 4: An analysis of journal publishers' copyright agreements". *Learned Publishing*, 16(4): 293-308. <http://alpsp.publisher.ingentaconnect.com/content/alpsp/lp/2003/00000016/00000004/art000009;jsessionid=43290e4nkaa5n.victoria> (05.06.2006).
- Goode, R. (2003). Open access initiative from Oxford Journals. Oxford: Oxford University Press. (Press release.) http://www.eurekaalert.org/pub_releases/2003-08/oup-oai080703.php (30.05.2006).
- Hajjem, C., Harnad, S. ve Gingras Y. (2005). "Ten-year cross-disciplinary comparison of the growth of open access and how it increases research citation impact". *IEEE Data Engineering Bulletin*, 28(4): 39-47.
- Harnad, Stevan. (2001). "The self-archiving initiative: Freeing the refereed research literature online". *Nature*, 410: 1024-1025.
- Harnad, Stevan ve Tim Brody. (2004). "Comparing the impact of open access (OA) vs. non-OA articles in the same journals". *D-Lib Magazine*, 10(6), June 2004. <http://www.dlib.org/dlib/june04/harnad/06harnad.html> (26.04.2006).
- House of Commons Select Committee on Science and Technology Tenth Report, 2004. Bölüm 2: Background: Scientific, technical and medical publishing: an overview. <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200304/cmsselect/cmsstech/399/39905.htm#a2> (29.05.2006).
- Johnson, Richard K. (2004). "Open access: Unlocking the value of scientific research". *The New Challenge for Research Libraries: Collection Management and Strategic Access to Digital Resources. A Conference sponsored by the University of Oklahoma*, March 4-5, 2004. http://www.arl.org/sparc/resources/OpenAccess_RKJ_preprint.pdf (29.05.2006).
- Karasözen, B. (2003). "Kurumsal Arşivler". *Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu Bildirileri* içinde (10-16). Yay. haz. Fatih Rukancı [ve başkaları]. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kingsley, Danny. (2006). "Open access publishing: a solution to the serials crisis?". *Australasian Science*; Mar, 27(2); ProQuest Education Journals: 34-36.
- Kling, Rob ve Eva Callahan (2002). "Electronic journals, the Internet, and scholarly communication". In *Annual Review of Information Science and Technology*, vol. 37. Ed. Blaise Cronin, 127-177. Medford, NJ: Information Today, Inc.
- Küçük, M. (2002). "Elektronik Dergiler ve Alternatif Yaklaşımlar". *Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu, 24–26 Ekim 2002, Bolu'da yapılan sunum*.

- Küçük, M. (2004). "Bilimsel İletişim ve Alternatif Yaklaşımlar". *Elektronik Yayıncılık Sempozyumu, Edebiyat Fakültesi Dekanlığı, 3 Haziran 2004*'te yapılan sunum. İstanbul Üniversitesi.
- Office of Fair Trading (2003). The market for scientific, technical and medical journals: a statement by the OFT, Sept. 2002. London: Office of Fair Trading.
<http://www.offt.gov.uk/NR/rdonlyres/efvqwtvzbz6bqcpm5vcfexjlnbl7ltb5anbnu7kuri5bhmfwx34kjdjni4qgpivcokrjdmugt4l6ic4kbokoji6a7xgg/oft396.pdf> (29.05.2006).
- Open access bibliography: liberating scholarly literature with e-prints and open access journal. (2005) C.W.Bailey (haz.).Washington: ARL.
<http://www.escholarlypub.com/oab/oab.htm> (01.06.2006).
- Open Archives Initiative. The Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting. Protocol, Version 2.0 of 2002-06-14. Ed. Carl Lagoze, Herbert Van de Sompel.
<http://www.openarchives.org/OAI/openarchivesprotocol.html> (05.06.2006).
- Özel, Nevzat. (2005). "Bilimsel Yayınlarla Açık Erişim: Bakış Açılırları".(Sunum). *Akademik Bilişim '05, 2-4 Şubat 2005, Gaziantep*.
- PloS (The Public Library of Science) (2005). "Open Access".
<http://www.plos.org/oa/index.html> (24.05.2006).
- Prosser, David. (2003). "On the transition of journals to open access". *ARL Bimonthly Report*, 227, April. <http://www.arl.org/newsltr/227/openaccess.html> (29.05.2006).
- Self-Archiving FAQ for the Budapest Open Access Initiative (BOAI).
<http://www.eprints.org/openaccess/self-faq/#self-archiving> (01.06.2006).
- Shapiro, C ve H.R. Varian. (1999). Information rules: A strategic guide to the network economy. Boston, MA: Harvard Business School Press.
- Steele, Colin. (2002). "E-prints: the future of scholarly communication?". *inCite*, 23(10).
<http://www.alia.org.au/publishing/incite/2002/10/eprints.html> (05.06.2006).
- Suber, Peter. (2003). "How should we define 'open access'" *The SPARC Open Access Newsletter*, (64) Çevrimiçi elektronik adres:
<http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/08-04-03.htm> (24.05.2006).
- Suber, Peter. (2006). Timeline of the free online scholarship movement.
<http://www.earlham.edu/~peters/fos/timeline.htm> (24.05.2006).
- Suber, Peter. (2004-2005). Open access overview: focusing on open access to peer reviewed research articles and their preprints. [Bir açık erişim belgesidir.]
<http://www.earlham.edu/~peters/fos/overview.htm> (30.05.2006).
- Swan, Alma P. ve Sheridan N. Brown. (2004). JISC/OSI journal authors survey report". Truro, UK: Key Perspectives Ltd.
http://www.jisc.ac.uk/uploaded_documents/JISCOAreport1.pdf (01.06.2006).
- The Public Library of Science. (2006). www.plos.org (30.05.2006).
- Thorin, Suzanne E. (2003). "Global changes in scholarly communication." *e-Workshops on Scholarly Communication in the Digital Era, August 11-24, 2003*. Feng Chia University, Taichung, Taiwan'da sunulan bildiri metni.
<http://www.arl.org/scomm/disciplines/Thorin.pdf> (18.05.2006).
- Tonta, Yaşar. (2000). "Elektronik Yayıncılıkta Son Gelişmeler". *Bilgi Dünyası*, 1(1): 89-132.

- Tonta, Yaşar. (2005a). "Bilimsel İletişim ve Açık Erişim: Bilgi Erişim Sorunlarımızın Çözümünde Açık Erişimden Nasıl Yararlanabiliriz?" (Davetli bildiri). *Akademik Bilişim '05, 2-4 Şubat 2005, Gaziantep*.
- Tonta, Yaşar. (2005b). "Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler". *41. Kütüphane Haftası, 28 Mart-3 Nisan, Ankara*'da sunulan bildiri.
<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~tonta/yayinlar/tonta-kut-haftasi-2005-acik-erisim.pdf> (29.05.2006).
- Tonta, Yaşar. (2005c). "Bilimsel Bilgiye Açık Erişim". *E-Dünyada Bilgi Yönetimi: Bilimsel İletişim İçin Yeni Modeller Uluslararası Konferansı, 12-13 Ekim 2005, İstanbul*.(Sunuş Slaytları).
- Tonta, Yaşar ve K. Levent Ertürk. (2005d). "Bilimsel Bilgiye Açık Erişim: Hacettepe Açık Arşiv Uygulaması." (sunuş). *10. Türkiye'de İnternet Konferansı, 9-11 Aralık 2005, İstanbul*.
- Tonta, Yaşar ve K. Levent Ertürk. (2006a). "Açık Erişim ve Kurumsal Arşivler: Hacettepe Açık Arşiv Uygulaması." (sunuş). *Akademik Bilişim '06. 9-11 Şubat 2006, Denizli*.
- Tonta, Yaşar. (2006b). "The world is flat, yet not open: How could open access really flatten the information world," (presentation). *International Workshop on Open Access and Information Management, May 10, 2006, Oslo, Norway*.
- Veltrop, Johannes (Jan) JM. (2005). Open access publishing and scholarly societies: A guide. New York, Open Society Institute.
- Willinsky, J (2003). "Nine flavours of open access scholarly publishing" *Journal of Postgraduate Medicine*, 49(3): 263-267.
<http://www.jpgmonline.com/article.asp?issn=0022-3859;year=2003;volume=49;issue=3;spage=263;epage=267;aulast=Willinsky#ref9> (29.05.2006).
- Willis, J. (1995). Bridging the gap between traditional and electronic scholarly publishing. EDUCOM Conference, Oregon.
<http://www.coe.uh.edu/~brobin/Educom95/EducomJW/> (25.05.2005).
- Yükseköğretim Kurumlarında Hazırlanan Yüksek Lisans, Doktora, Tıpta Uzmanlık, Sanatta Yeterlik Tezlerinin YÖK Tez Merkezine Teslim Edilmesine İlişkin Kılavuz (2006). Ankara, YÖK. http://www.yok.gov.tr/tez/tez_teslim_kilavuz.pdf (05.06.2006).